

„Napomínam ťa z otcovskej lásky...“
Koncept výchovy a vzdelávania na dvore palatína
Mikuláša Esterházyho v prvej polovici 17. storočia*

DIANA DUCHOŇOVÁ

Kľúčové slová: Uhorsko, raný novovek, výchova a vzdelávanie, Mikuláš Esterházy

„**E**xistujú tri stavy človeka a to detský, mládenecký a dospelý. V detskom veku som pri tvojej výchove vykonal všetko, čo som mohol, podobne to bolo v tvojom mládeneckom veku, pritom som nešetril na výdavkoch a vychovával som ťa, kým si sa neoženil“.¹ Takto zhodnotil svoju starostlivosť o svojho prvorodeného syna Štefana palatína Mikuláš Esterházy tesne po jeho svadbe s Alžbetou Thurzovou. Úsilie vynaložené na výchovu detí a finančná podpora zo strany rodičov mali za cieľ zabezpečiť svojim ratolestiam šťastný život a úspešnú kariéru. Veď inak pre čo by spisovali rôzne inštrukcie a poriadky, posielali deti študovať na kolégiá a univerzity, do zahraničia, alebo na dvory aristokratov či panovníka, keby tieto metódy nepovažovali za zaručené a vhodné pre neskoršiu úspešnú dráhu potomkov.²

Dvorské inštrukcie a poriadky približujú vo veľkej miere život na aristokratickom dvore. Predstavujú na jednej strane akýsi „ideál“ noriem spoločenského správania, na druhej strane

* Štúdiá vznikla v rámci riešenia projektu VEGA č. 2/0133/10 „Šľachtický dvor – mocensko-politická, správna a kultúrna entita v ranom novoveku“.

¹ Magyar Országos Levéltár (ďalej len MOL), Esterházy család hercegi ágának levéltára, P 108, Repositoryum (ďalej len R) 60, Gazdasági és ügyviteli utasítások, Fasc. A, No. 4, 1639, Instrukcio Comiti Stephano Esterházy data, pag. 4.

² Móda vydávania ponaučení, ako sa správať od detstva až po dospelosť, vychovávala sa na začiatku 16. storočia. Známy je napríklad spis určený pre mladého vojvodu Henricha Burgundského *O slušnom chovaní detí* z pera Erasma Rotterdamského z roku 1530. Z českého šľachtického prostredia sú známe viaceré ponaučenia zo strany otcov synom, napríklad rady mladému Jaroslavovi od Jána Hasištejnského z Lobkovic, podobný spis vyšiel aj z okolia Viléma z Pernštejna. BŮŽEK, Václav - HRDLÍČKA, Josef - KRÁL, Pavel - VYBÍRAL, Zdeněk. *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2002, s. 283-284. Zo slovenskej historiografie najnovšie o význame vzdelania a študijných ciest v rode Pálffyovcov v 16.-17. storočí pozri FUNDÁRKOVÁ, Anna. „Nelutujte môj pán brat peniaze, ktoré miniete na jeho štúdium, pretože mu nemôžete zanechať väčšiu a trvácnejšiu poklad ako dobré vzdelanie...“ Význam vzdelania a študijných ciest v rode Pálffyovcov v 16.-17. storočí. In *Historický časopis*, 2010, roč. 58, č. 3, s. 393-413.

sú reflexiou určitých zvyklostí, skúseností a zaužívanej praxe v konkrétnom priestore a dobe.³ Podobne ako iné normatívne pramene vychádzajú z uhorského zvykového práva a jeho základnej premisy, že žiadna norma nemôže byť bez odrazu v zaužívaných a praktizovaných zvykoch.⁴ Spomínané pramene – dvorské poriadky a inštrukcie – tak stoja na rozhraní medzi ideálom a realitou.⁵

Úlohou dvorských poriadkov a inštrukcií bola disciplinizácia dvorskej spoločnosti. Tá sa nemala dotknúť celej spoločnosti, ale predovšetkým tých členov dvora, ktorí priamo slúžili pánovi a boli dôležití z hľadiska reprezentácie. Čiastočne vďaka nej dochádzalo v dvorských poriadkoch k vytváraniu stereotypných formulácií, ktorým sa podrobne budem venovať v štúdiu. Stanovenie dvorskej disciplíny patrilo k najpôvodnejším právomociam vladára a slúžilo na zabezpečenie poriadku na dvore. Spomínané normy vznikali ako zákazy, podľa princípu rozkazu a poslušnosti a boli postavené na trestnej právomoci pána.⁶

Z celého komplexu záležitostí dvorského života, ktorým sa venujeme, sme sa rozhodli zamerať sa na inštrukcie a nariadenia, ktorým i sa jeden z najpoprednejších uhorských aristokratov prvej polovice 17. storočia, palatín Mikuláš Esterházy, snažil organizovať výchovu svojich potomkov.⁷ Aký mali význam otcovské inštrukcie? Vychádzali z vlastnej praxe, alebo boli ideálnymi vzorcami? V štúdiu sa budeme snažiť zodpovedať na spomínané otázky, pričom sa zameriame hlavne na výchovu palatínovho najstaršieho syna Štefana.

Obdobie 16. a 17. storočia býva označované aj ako doba objavenia detského veku. Ide o rozdiel oproti stredovekému ponímaniu dieťaťa, keď v stredovekej spoločnosti neexistovala

³ LEIBET SEDER, Mathis. *Die Kavaliertour. Adlige Erziehungsreisen im 17. und 18. Jahrhundert*. Köln-Weimar-Wien: Böhlau, 2004, kapitola I. 2, Normen, s. 40–46 a BÉLI, Gábor. *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Budapest: Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2000, s. 27-28.

⁴ Výberovo k dvorským poriadkom pozri bližšie KOLTAI, András (Szerk.). *Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617-1708*. Budapest: Osiris Kiadó, 2001; PARAVICINI, Werner. Europäische Hofordnungen als Gattung und Quelle. In PARAVICINI, Werner - KRUSE, Holger. *Höfe und Hofordnungen. 1200-1600. Residenzenforschung* Herausgegeben von der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Band 10, 1999, s. 13-22; z toho istého zborníka štúdia ZOTZ, Thomas. Hof und Hofordnungen von der Zeit der Verschärflichung, s. 13-22; DUCHOŇOVÁ, Diana. *Dvorský poriadok ako nástroj disciplinizácie. Transformácia aristokratického dvora v prvej polovici 17. storočia na príklade dvorských poriadkov Mikuláša Esterházyho*. Rukopis štúdie vypracovaný v rámci grantovej úlohy VEGA *Formy a obsah spoločenskej a sociálnej disciplinizácie v historickom procese (2009-2012)*, č. 2/0046/09, štúdia v tlači (9 s.).

⁵ Ich zmysel spočíval predovšetkým v definícii štruktúry a organizácie dvora a v ohraničení kompetencií dvoranov ako aj regulovaní ich vzťahov navzájom. Ide o pánom prijaté pravidlá, ktoré určujú, aké úrady sú v jeho domácnosti, ktorí by mali zastávať aké úrady, s ktorým sprievodom po prípadne a ako budú vyplatení, čo sa má urobiť [rozdávanie úloh a povinností] a v akej forme by sa to malo diať. V tomto zmysle neexistujú kompletne poriadky. HAUSENBLASOVÁ, Jaroslava. *Der Hof Kaiser Rudolfs II*. Fontes Historiae Artium IX, Praha, 2002, s. 30 a PARAVICINI, ref. 4, s. 14.

⁶ WILLOWEIT, Dietmar. Hofordnungen als Zeugnisse des Rechtsdenkens. In BERTZ, Reinhardt-HIRSCHBIEGEL, Jan – WILLOWEIT, Dietmar (Hg.) *Hof und Theorie. Annäherungen an ein historisches Phänomen*. Köln-Weimar – Wien: Böhlau, 2004, s. 169, 172, 174. [Norm und Struktur. Studien zum Wandel im Mittelalter und Früher Neuzeit]

⁷ V skratke sa spomínaným inštrukciám venovala FEJES, Judit. Az Esterházyak házassági politikája 1645 után. In PÉTER, Katalin (szerk.) *Gyermek a kora újkori Magyarországon. „adott Isten hozzánk való szeretetéből egy fraucimmerecskét nekünk”*. Budapest, 1996, s. 120-122.

idea detstva, čo však neznamenalo, že by rodičia necítili náklonnosť k deťom, alebo že by ich zanedbávali či nechali opustené. V 17. storočí nebol malý chlapec bezpodmienečne dieťaťom, ale „mladým dospelým“, prakticky do 18. storočia bolo dospievanie zamierené s detstvom.⁸ Deti si detstvo dlho neužívali, veľmi skoro bývali zaraďovaní medzi dospelých. Svedčilo o tom nielen ich oblečenie, ale aj fakt, že sa vydávali resp. ženili ešte v detskom veku.

Pracovná zaneprázdnenosť a s tým spojená mobilita páľatínovho dvora, tiež pribúdajúce zdravotné ťažkosti, ktoré si vyžadovali dlhodobé pobyty v kúpeľoch spôsobovali, že Mikuláš Esterházy nemohol ani nedokázal venovať výchove vlastných potomkov primárnu pozornosť. Vidno to napríklad pri pôrode dcéry Kataríny roku 1628, keď oznámil manželke Kristíne Nyáryovej, že kvôli pôrodu nepreruší kúpeľné procedúry. Manželke navrhol, aby dala novonarodené dieťa aj pokrstiť.⁹ Pritom ho nemôžeme obviňovať z nevšímavosti, o čom svedčia desiatky listov, v ktorých prejavuje záujem o zdravotný stav detí, alebo iné menšie či väčšie záležitosti rodinného charakteru, ktoré sa ich dotýkali.

Model výchovy

„Bez Božej bázne a vzdelania sme bližšie k dobytku ako k podobe, v akej nás Boh stvoril...“, spomína Mikuláš Esterházy hneď v úvode svojej inštrukcie adresovanej synovi Štefanovi.¹⁰ Vzdelanie patrilo k výrazným prejavom reprezentácie a preto sa na neho kladol dôraz. Obdobie renesancie prinieslo nový vzťah k vzdelaniu, ktorý sa prirodzene premietol aj do potreby vzdelávať šľachtickú mládež.¹¹ Rôznych postupov, ako by sa malo správne vychovávať dieťa, bolo v období raného novoveku hojne. Hádali k najvýznamnejším radám a napomenutiam patrili kázne ostrihomského arcibiskupa Petra Pázmányho.¹² Napríklad Michal Serényi požadoval, aby bol jeho syn pobožný a dobrých mravov, vzdelaný, obetavý pre vlast a v záujme toho, aby bol „dobrý“, ho vychovávatelia či pedagógovia mali hoci aj každú hodinu biť. František Geszty zase považoval odborné vzdelanie detí za zbytočné, lebo veda vraj neprospeje krajine.¹³ Za prospešné sa považovalo ovládanie latinského jazyka a iných jazykov, napríklad nemeckého.¹⁴ Deti sa mali začať učiť vo veku sedem až desať rokov a to doma alebo v škole. Ak prebiehala výučba doma, bol na výcvoku a vzdelávanie prijatý vychovávateľ a pedagóg. Osobného učiteľa malo mať dieťa doma aj vtedy, ak chodilo do

⁸ ARIÈS, Philippe. Centuries of childhood. In BECK, John et al. (eds) *Toward a sociology of Education*. New Brunswick: Transaction Books, 1976, s. 17-18, 43; HEYWOOD, Colin. *A History of Childhood: Children and Childhood in the West from Medieval to Modern Times*. Cambridge: Polity Press, 2001, s. 22.

⁹ MERÉNYI, Lajos. Eszterházy Miklós újabb levelei Nyári Krisztinához. In *Történelmi Tár*, Működik közlemény, 1901, s. 488-489, list Mikuláša Esterházyho Kristíne Nyáryovej, 31. júl 1628, Tatzmansdorf.

¹⁰ MOL, P 1290, Esterházy család zólyomi ágának levéltára, 13. cs., 41, Esterházy Miklós nádor, inštrukcia pre Štefana 6. júl 1632, Lackenbach, pag. 1.

¹¹ BŰŽEK – HRDLÍČKA – KRÁL – VYBÍRAL, ref. 2, s. 283.

¹² LENGYELOVÁ. Tünde - VÁRKONYI, Gábor. *Báthory - Život a smrt*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2009, s. 74-76.

¹³ SCHUSTLER, Emilia. *Magyar társadalmi és családi élet 1570-1600-ig*. Budapest: "Patria" Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, 1912, s. 67.

¹⁴ Mladý syn Mikuláša Esterházyho Pavol písal bratovi Ladislavovi zo štúdií v Grazi, že nabadúce mu napíše list po nemecky, aby mu dokázal, že sa učí aj po nemecky. MOL, P 124, László gróf iratai, mikrofilm č. 4674, 2. kötet, 200. szám, list Pavla Esterházyho Ladislavovi Esterházymu, 25. marec 1646 Graz.

školy.¹⁵

Mikuláš Esterházy mal dovedna štyroch synov, ktorí sa dožili dospelosti – Štefana, Ladislava, Pavla a Františka. Najviac nádejí vkladal do prvorodeného syna Štefana, ktorého mal s prvou manželkou Uršulou Dersffyovou. Jeho vzdelávanie veľmi dôkladne naplánoval a aj prezentoval vo viacerých inštrukciách a v niekoľkých verziách svojej poslednej vôle.

Spočiatku sa výchova palatínových potomkov nelíšila od zaužívaných zvyklostí tej doby. V najmladšom veku chlapci vyrastali spoločne s dievčatami.¹⁶ Prakticky už v tomto období sa vytvára v rámci dvora sa aj „dvor detí“, ktorý pozostával z dojok, neskôr pestúnok a ďalšieho služobníctva.¹⁷ Okolo veku štyroch až piatich rokov boli chlapci oddelení od dievčat, a zároveň aj matiek. Od tohto okamihu nastupuje tzv. plánovaná výchova, resp. vzdelávanie. V tomto období sa rozšíril ich dvor o deti ostatných rodinných príslušníkov, hlavne deti palatínových súrodencov, ktoré sa takto stávali súčasťou širšej rodiny palatína. Tento model výchovy vidno aj v testamente, ktorý spísal Mikuláš po svadbe s Kristínou Nyáryovou. V ňom sa vyjadril, že keby sa Kristína narodila po jeho smrti syn, do štyroch maximálne piatich rokov ho mala vychovávať sama, ale potom (a hlavne keby sa znovu vydala) mala odovzdať syna na výchovu palatínovým bratom Danielovi a Pavlovi. Ak by sa narodila dcéra, mala zostať až do doby svojho vydaja pri matke.¹⁸

Prvé informácie o výchove syna Štefana sa spomínajú v testamente z roku 1619, kedy mal ešte len tri roky. V ňom Mikuláš navrhol, aby syna ako sedemročného dali jeho tútori, Mikulášovi bratia Daniel a Pavol, na štúdium do trnavského jezuitského kolégia. Tam ho mali sprevádzať deviatichovanci (*alumni*), jeden pceptor a prefekt. Vo veku 16 rokov mal prestúpiť do viedenského kolégia a tu pokračovať v štúdiu ďalšie štyri roky.¹⁹ Po ukončení kolégia v 20. roku života mal slúžiť na dvoroch aristokratov alebo na panovníckom dvore vo Viedni.²⁰

¹⁵ SCHUSTLER, ref. 13, s. 68.

¹⁶ Na výchove mali svoj podiel vtedy všadeprítomné dojky, ktoré pravdepodobne naučili deti chodiť a rozprávať. LENGYELOVÁ - VÁRKONYI, ref. 12, s. 62 a MOL, P 108, R 4, Vég rendeletek és a végrehajtásukkal kapcsolatos iratok, Fasc. E, No. 35, 14. marec 1625, Nové Zámky a FEJES, ref. 7, s. 120. Správanie dojok bolo na dvore M. Esterházyho taktiež upravené príkazmi, najviac sa zakazovala konzumácia alkoholických nápojov. Pozri aj MERÉNYI, Lajos. Eszterházy Miklós levelei Nyári Krisztinához 1624–1639. In *Történelmi Tár*, Második és befejező közzemény, 1900, s. 295, list Mikuláša Esterházyho Kristíne Nyáryovej, 26. september 1639, Trnava a MERÉNYI, Lajos. Eszterházy Miklós újabb levelei Nyári Krisztinához. In *Történelmi Tár*, Első közzemény, 1901, s. 382, list Mikuláša Esterházyho Kristíne Nyáryovej, 17. máj 1626, Viedeň.

¹⁷ PÉTER, Katalin. A gyermek és a gyermekkor a történetírásban. In PÉTER, Katalin (Szerk.) *Gyermek a kora újkori Magyarországon*. Budapest: MTA, 1996, s. 39.

¹⁸ MOL, P 108, R 4, mikrofilm č. 13988, Fasc. E., No. 35, pag. 6, testament M. Esterházyho, 14. marec 1625, Nové Zámky.

¹⁹ MOL, P 108, R 4, mikrofilm č. 13988, Fasc. E, No.32, testament M. Esterházyho, 11. august 1619, Bratislava, pag. 5-6.

²⁰ MOL, P 108, R 4, mikrofilm č. 13988, Fasc. E, No.32, testament M. Esterházyho, 11. august 1619, Bratislava, pag. 7.

Po rokoch sa počet a ani zloženie synovho sprievodu Mikulášovi evidentne sa nepozdával a tak v ďalšom testamente z roku 1623 zvýšil sprievod na 12 členov a mali ho tvoriť okrem dvormajstra (alebo kňaza) a prefekta jeden preceptor, dvaja učni a osem šľachtických detí približne rovnakého veku, pokiaľ možno z radov príbuzenstva. Tentoraz určil aj to, aby spomínané šľachtické deti mali nárok na primérané oblečenie a stravu financovanú z Mikulášovho odkazu.²¹ Táto skladba sprievodu zrejme odrážala reálny stav, keďže Štefan mal už sedem rokov, čo bol vek, v ktorom mal nastúpiť do kolégia.

Mikuláš venoval pozornosť aj jeho štúdiám vo Viedni, kde mal okrem vzdelávania na školách stráviť aspoň tri či štyri roky aj na panovníckom dvore. Aj tu vidno nárast prestíže osoby samotného Mikuláša Esterházyho, ktorý bol od roku 1622 krajinským sudcom. Po tejto dobe mohol Štefan školu opustiť, avšak mal zostať naďalej aspoň dva roky na panovníckom dvore, kde ho mali sprevádzať dvaja starší familiári. Štefan sa mal takýmto spôsobom vzdelávať prakticky do svojich 22 rokov. Po štúdiách a praktických skúsenostiach z dvorského prostredia predpokladal Mikuláš jeho nástup do služieb panovníka a krajiny.²² Len na porovnanie, zvyšným synom, ktorých mal Mikuláš neskôr (Ladislavovi, Pavlovi a Františkovi) určil ako sprievod počas štúdií len troch chlapcov z radov príbuzenstva a jedného prefekta, ktorý mal dohliadať na ich štúdiá.²³

Ďalší testament z roku 1624 len potvrdil palatínovu predchádzajúcu vôľu, ale zároveň dal aj nové odporúčanie, aby Štefan po skončení štúdií odcestoval do Talianska a Nemecka, samozrejme pokiaľ by mu to dovoľoval zdravotný stav.²⁴ Okrem toho mu dal k dispozícii aj niekoľko svojich hlavných familiárov, ktorí mali tvoriť jeho sprievod a dozerať na jeho výchovu a vzdelávanie.²⁵ Štefan zjavne nepatril k najchytrejším chlapcom, čo poukazujú mnohé údaje priamo z pera palatína, kde sa neraz vyjadruje o ňom spôsobom, že to, čo mu nenadelila príroda, nech nahrádza usilovnosťou.²⁶

Model výchovy vzdelávania ostatných synov je nám známy iba z Mikulášových testamentov. Inštrukcie alebo iné normy sa nám nezachovali a je otázne, či vôbec existovali. Je možné, že pri výchove ďalších potomkov bol využívaný model, ktorý sa osvedčil už pri Štefanovi, samozrejme s rôznymi obmenami. Spomínaní ostatní synovia Mikuláša Esterházyho boli najstarší Ladislav. Už v rôznych verziách Mikulášovho testamentu bolo určené, že od skorého

²¹ MOL, P 108, R 4, mikrofilm č. 13988, Fasc. E, No.33, testament M. Esterházyho, 11. jún 1623, Eisenstadt, pag. 14-15 a FEJES, ref. 7, s. 121.

²² MOL, P 108, R 4, mikrofilm č. 13988, Fasc. E, No.33, testament M. Esterházyho, 11. jún 1623, Eisenstadt, pag. 15-16.

²³ FEJES, ref. 7, s. 121.

²⁴ MOL, P 108, R 4, mikrofilm č. 13988, Fasc. E, No.34, testament M. Esterházyho, 22. september 1624, Eisenstadt, pag. 2-3.

²⁵ MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 1, Instrukcio Comitum Nicolai Esterházy pro Filio suo Comite Stephano Paterno Data, 18. október 1634, Eisenstadt, pag. 4.

²⁶ MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 1, Instrukcio Comitum Nicolai Esterházy..., 18. október 1634, Eisenstadt, pag. 5.

detstva ho plánoval dať spolu so Žigmundom, synom brata Daniela do školy, aby – ako sám píše – si na ňu čo najrýchlejšie zvykol. Do svojich 21 rokov mal študovať v sprievode Danielových synov, ktorí boli už v tom čase pri ňom. Po dovŕšení veku 22 rokov sa mal ohol oženiť, pritom si mal vybrať manželku pôvodom z Uhorska.²⁷ Aj Ladislav mal nadobúdať skúsenosti na panovníckom dvore, a ko aj dvore iných aristokratov. Po svadbe už ale nemal navštevovať iné aristokratické dvory za účelom získavania skúseností a vzdelávania, ale mal sa fakticky osamostatniť.²⁸

Ladislavovi pripadla v zmysle poslednej vôle aj starostlivosť o mladších súrodencov. Najviac to badať v jednej z verzií Mikulášovho testamentu z roku 1641, kde určuje finančnú čiastku na pokrytie výdavkov spojených s výučbou pre všetkých synov na sumu 4000 zlatých ročne. Táto suma sa mal ohľadom čiastočne zvýšiť pri Ladislavovi, ale až po dosiahnutí 19. a 20. roku života. Pokračovanie v štúdiu malo byť osobitne ohodnotené vyplatením dodatočných súm peňazí, čo mala byť motivácia pri ďalšom vzdelávaní. To sa netýkalo len Ladislava, ale aj ostatných detí. V prípade ukončenia štúdií mali dostať po 1000 zlatých, a pokiaľ by sa rozhodli pokračovať ďalej, mali dostať ďalších 400 zlatých.²⁹

Syn Pavol, neskorší uhorský palatín (1681-1713), mal byť vychovávaný podobne ako Ladislav, spoločne s Danielovým synom, pravde podobne Adamom (*1631) a Pavlovým synom Alexandrom (*1636). Finančné krytie jeho štúdií nemalo do veku 10 rokov prekročiť sumu 600 zlatých. Tieto peniaze mali pokryť náklady na obdobie štyroch rokov, pritom sa z nich vyplácali peniaze aj na ošatenie preceptorov a učňov a rôzne drobné výdavky.³⁰ Oproti ostatným súrodencom však Mikuláš odporúčal, aby sa v Trnave vzdelával len do 12 rokov, potom mal prejsť do Viedne a tu navštevovať školu aspoň do svojich 21 rokov.³¹

Pri všetkých deťoch palatína bol uplatňovaný rovnaký model vzdelávania: do 16. rokov života sa mali vzdelávať v Trnave a následne tri či štyri roky mali študovať vo Viedni. Tu mali zároveň nadobúdať aj praktické zručnosti návštevami cisárskeho dvora.³²

²⁷ MOL, P 108, R 4, Fasc. E, No. 37, fol. 93a, testament M. Esterházyho, 14. august 1641, Šintava. Tu vysvetlil, že to nie je z neznášanlivosti voči iným národom, ale pre odlišné mravy a zvyky.

²⁸ Tamže.

²⁹ Tamže.

³⁰ MOL, P 108, R 4, Fasc. E, No. 37, fol. 94a, testament M. Esterházyho, 14. august 1641, Šintava.

³¹ MOL, P 108, R 4, Fasc. E, No. 37, fol. 94b, testament M. Esterházyho, 14. august 1641, Šintava. Po smrti palatína dali tútori Pavla v roku 1646 na štúdiá do Grazu v sprievode troch rodinných príslušníkov, Danielových synov Gašpara, Michala a Pavlovoho syna Alexandra. Po roku odišli na štúdiá v Trnave, rok nato sa k jeho sprievodu pripojili ďalší dvaja bratrance, Danielov syn Juraj a Pavlov syn Mikuláš. Po prázdninách 20-ročný Juraj odišiel študovať filozofiu do Ríma, Mikuláš zase kvôli smrti matky Evy Viczayovej odišiel zo školy. Takmer dvadsaťročný Michal odišiel slúžiť na dvor Františka Nádasdyho a po roku Pavla v jeho štúdiách opustil aj Alexander. ESTERHÁZY, Pál. *Mars Hungaricus*. Zrínyi Könyvtár III, IVÁNYI, Emma (pripravila do tlače a preklad), Budapest: Zrínyi Kiadó, 1989, s. 311–313, tiež ZSOLDOS, Attila. *Matricula Universitatis Tyrnaviensis*. Budapest: ELTE, 1990, s. 48, 56, 59, 60 a 65.

³² MOL, P 108, R 4, Végrendeletek, Fasc. E, No. 37, testament z 14. augusta 1641, Šintava.

Palatín sa staral aj o výchovu detí rodinných príslušníkov. Ako sme už spomínali, robili nielen sprievod palatínovým deťom, Mikuláš im ich štúdium zároveň aj financoval. Pri niektorých sa dokonca postaral sa aj o ich postupnú rekatolizáciu. Wolfgang, syn brata Gabriela, ktorý bol do svojej smrti silne veriacim evanjelikom, sa ako dvanásťročný dostal na palatínov dvor roku 1627 (po smrti otca v decembri roku 1626). Začal navštevovať jezuitské kolégium vo Viedni, neskôr tu študoval právo. V roku 1643 dokonca navštívil vďaka Mikulášovmu odporúčaní Rím.³³ Po skončení štúdií nastúpil na Mikulášov dvor a po jeho smrti sa stal „hlavným rodinným poradcom“ Mikulášovho syna Ladislava.

Od Mikulášovho brata Pavla Esterházyho sa nám tiež zachovali ustanovenia ohľadom výchovy jeho prvorodeného syna Františka z roku 1634.³⁴ František mal vtedy 17 rokov a otec v testamente usmernil aj jeho výchovu a vzdelávanie. Učiť sa a slúžiť mal na niektorom z aristokratických dvorov a ročne mu prináležal príspevok od jeho macochy [Evy Viczayovej] vo výške 300 zlatých.³⁵ Jeho nevlastní súrodenci Mikuláš a Alexander mali počas návštevy školy dostávať jednotlivo po 100 zlatých, rovnako ako aj František.³⁶ V prípade záujmu palatína o jeho služby, mal František žiadať službu na vojenskom poli alebo v pohraničnej pevnosti.³⁷ Pavol, ktorý bol novozámockým kapitánom, odporúčal aj svojmu synovi vojenskú kariéru, na tento účel bol palatínov dvor najvhodnejší.

Výchova a vzdelávanie

Na dvoroch deti vyučovali školmajstri, výučba bola menej zviazaná školskými pravidlami, ale viac sa orientovala na životné a praktické skúsenosti. Deti sa učili rôznym zručnostiam, potrebným pre život šľachtica, ako jazde, narábaniu so zbraňou alebo tancu.³⁸ Svedectvom premyslenej a dôslednej výchovy zo strany palatína je skutočnosť, že prvý školmajster, Štefan Váczi, sa pri synovi Štefanovi uvádza už v čase keď mal len dva roky!³⁹

Pokiaľ aristokratickí potomkovia navštevovali kolégiá a univerzity, obyčajne nebývali v konviktoch, ale mali prenajaté domy, kde malo dieťa prakticky svoj vlastný dvor, ktorý sa o neho staral. Na čele tejto spoločnosti stál dvorný majster, prefekt, obvykle príslušník kléru,

³³ FEJES, ref. 7, s. 127.

³⁴ František bol dlho jediným mužským potomkom Pavla, jeho matkou bola Zuzana Károlyiová.

³⁵ MOL, P 1290, 13. cs., testament Pavla Esterházyho, 4. október 1634, Novohrad, fol. 38.

³⁶ MOL, P 1290, 13. cs., testament Pavla Esterházyho, 4. október 1634, Novohrad, fol. 39.

³⁷ MOL, P 1290, 13. cs., testament Pavla Esterházyho, 4. október 1634, Novohrad, fol. 42. V ďalšom testamente, kedy mal František už 22 rokov v dno, narušenie vzťahov medzi otcom a synom. Na prvý pohľad namiesto oslovenia Ferko ho oslovuje ako Ferencz, okrem toho sa o ňom zmiňuje „proti svojej vôli“, pretože nevidí z jeho strany lásku ani k svojim súrodcom, ani k macoche. MOL, P 1290, 13. cs., testament Pavla Esterházyho, 1. novembra 1639, Nové Zámky fol. 21.

³⁸ TAKÁTS, Sándor: *Régi idők, régi emberek*. Budapest, 1922, s. 41.

³⁹ MOL, P 123, Miklós nádor iratai (1622-1645), III. gazdasági iratok, mikrofilm č. 4694, n), fol. 19, 35, 73, 111 a 148 tiež TOMPOS, Lilla. *Az Esterházyak számadásai és textilszámlái a XVII. századból*. Budapest, 2000, s. 32, 40, 56, 69 a 84.

ktorý mal na starosti predovšetkým morálnu výchovu.⁴⁰ Ďalším členom bol preceptor, služobníctvo a napokon deti. Pred cestou sa vyhotovili inštrukcie pre synov, prefekta (dvormajstra) a ďalších služobníkov, ktoré obsahovali základné normy správania sa počas štúdií.⁴¹

Iba najmajestnejší šľachtici si mohli dovoliť zamestnávať pre svojich synov dvormajstra aj prefekta, v prípade nedostatku prostriedkov bol v sprievode zastúpený iba prefekt. Kým prefekt dozeral na štúdiá detí, dvormajster dohliadal aj na ich výchovu, mal na starosti financie a plnenie inštrukcií.⁴² Prefekt detí Adam a Batthyányho Krištofa a Pavla, Matej Pongrácz, mal počas ich štúdií vo Viedni dohliadať na to, aby sa deti denne venovali modlitbám a dávali pozor počas omše, mal kontrolovať spoločnosť okolo nich, zabezpečovať ich odchod a príchod do školy a domov a počas prestávok mal dozerať na to, aby sa nehrali s neurodzenými deťmi. Mali povolené iba návštevy k duchovným či šľachticom, ako napríklad Ladislavovi Esterházymu, alebo Františkovi Nádasymu. Adam Batthyány, ktorý bol známy veľkou obľubou vína, zakazoval pitie v dome s údajne takou výhovorkou, že sa syn Pavol bojí opitých ľudí.⁴³ Bolo dobré, ak prefekt okrem pedagogických zručností sledoval aj zdravotný stav svojich zverencov.⁴⁴

Počas štúdií v Grazi sa deti mohli riešiť novými inštrukciami, Krištof mal už 17 a Pavol 15 rokov. Mali voľnejší režim a mohli podniknúť výlety do okolia mesta, avšak len tak ďaleko, aby sa na večer mohli vrátiť späť. Podobne ako v predchádzajúcej inštrukcii, na návštevy mohli ísť iba k šľachticom, alebo duchovným.⁴⁵ Od Esterházyovcov sa nám z tejto doby nezachovali inštrukcie adresované prefektovi. Vieme len, že počas štúdií Pavla Esterházyho v Trnave bol jeho prefektom Adam Szalkovicz.⁴⁶

Deti učili písať, čítať a počítať, ako aj základom latinčiny preceptor. Musíme však poznamenať, že preceptor učil len chlapcov, ale aj dievčatá.⁴⁷ Ján Draskovich, radca cisára

⁴⁰ Sprievod dvoch detí Adama Batthyányho, Krištofa a Pavla, ktoré išli na štúdiá k jezuitom do Šopronu, tvorilo minimálne 13 ľudí: dvormajster, praeceptor, dvaja učni, kuchár, jeden šafár, koniar, predjazdec, zbrojnoš a ďalší. Spočiatku bývali v prenajatom dome, neskôr Adam na tento účel zakúpil dom. Sprievod si vyžadoval aj dostatočné zásoby jedla, do Šopronu si zobrali napríklad 60 sliepok. FAZEKAS, István. Batthyány I. Ádám és gyermekei. In PÉTER, Katalin (szerk.) *Gyermek a kora újkori Magyarországon. „adott Isten hozánk való szeretetéből egy fraucimmerecskét nekünk”*. Budapest, 1996, s. 94 a TAKÁTS, Sándor. *Régi magyarország jókedve*. Budapest: Osiris Kiadó, 2002, s. 200.

⁴¹ LEIBETSEDER, ref. 3, s. 39.

⁴² TOMA, Katalin. Nádasdy István európai tanulmányútja. A Kavalierstour alkalmazása a magyar főúri nevelési gyakorlatban. In G. ETÉNYI, Nóra - HORN, Ildikó (szerk.) *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16.-17. században*. Budapest: Balassi Kiadó, 2005, s. 200-201.

⁴³ FAZEKAS, ref. 40, s. 94.

⁴⁴ FAZEKAS, ref. 40, s. 96.

⁴⁵ FAZEKAS, ref. 40, s. 100.

⁴⁶ MOL, P 125, Esterházy Pál iratai IV. Vegyes iratok, mikrofilm č. 4752, Pál nádor naplója, pag. 53 a ESTERHÁZY, ref. 31, s. 314.

⁴⁷ Na príklad na dvore Adama Batthyányho učil o kolo roku 1620 približne mesiac dievčatá syn chorvátskeho knaza v Rohonci Juraj Machoropaeus. KOLTAI, András. *Batthyány Ádám és udvara 1625-1659*. Budapest, 1999. (Dizertačná práca), s. 145. Na tomto mieste by som chcela poďakovať A. Koltaimu za poskytnutie jeho

Rudolfa II. navrhoval, aby mal preceptor nasledujúce vlastnosti: Nemal byť ani príliš mladý, ani starý, čiže nemal mať menej než 40 a viac než 60 rokov. Odôvodňoval to tým, že mladý preceptor nemá rešpekt a starý sa zase už s mladými nevládze zaoberať. Mal byť zbožný a mravný, mať rád pravdu, štedrý a zdržanlivý pri hovorení, aby naučil aj deti hlavne počúvať a menej rozprávať. Očakával od neho, že bude vedieť svojich žiakov múdro usmerniť vo výučbe. Ďalej mal dobre poznať a ovládať Sväté písmo, čo sa týka mravných vlastností, keďže mal byť pre deti príkladom. Mal byť k žiakom vládny, ani povolný a ani príliš prísny. Za potrebné považoval, aby deti nielen niečo vedeli a videli, ale aj skúsili. Bolo to dôležité už len z toho hľadiska, že raz zdedia majetok, ktorý sa budú musieť naučiť riadiť a spravovať.⁴⁸

Z roku 1627 sa nám zachovala inštrukcia Mikuláša Esterházyho určená pre preceptorov syna Štefana - Daniela Raucha a Gašpara Ugronovicsa. Dozvedáme sa z nej, že Štefan mal aj s ďalšími deťmi učiť osobitnú miestnosť na výučbu a samostatnú jedálenskú sieň. Spoločnosť pri jedle robil mladému aristokratovi preceptor spolu s bližšie nešpecifikovanými osobami, pravdepodobne učňami, Hallerom a Micskaiom. Po jedle mal nasledovať „aktívny oddych“, ktorý spočíval predovšetkým v čítaní. Osobitne ich Mikuláš upozorňoval na to, aby Štefana naučili zásadám správneho stolovania a zabránili prejedaniu, už aj kvôli jeho zdraviu. Počas rôznych sviatkov a iných významných festivít ho smeli vychovávatelia zobrať k panovníckemu dvoru, ale len s touto podmienkou, že ho dovtedy preceptor naučí dobre po nemecky.⁴⁹ Okrem spomínaných preceptorov mali na výchovu Štefana vplyv aj Mikulášovi dvorskí jezuiti Matej Hajnal a Štefan Kerestes.

Inštrukcia bola pred zvestou zriadenia dvorskej školy v Eisenstadte, kde sa okrem Štefana vzdelávali aj rovesníci zo šľachtických rodín Erdődy, Koháry, Pálffy a Wesselényi. V rokoch 1631 až 1634 tu prebiehala výučba prostredníctvom jezuitov, ktorí učili poetiku, rétoriku a dokonca filozofiu. Škola však dlho nevydržala a prakticky po skončení Štefanových štúdií zanikla.⁵⁰

Z Pavlovho denníka poznáme viacerých preceptorov, ktorí ho vychovávali: Jána Bornemiszu, Jána Thordayho a pátra Františka Koneczkého.⁵¹ Bornemisza dlho v službách palatína nezotrval, pre nevhodné správanie musel odísť. Stalo sa totiž, že Pavol si chcel dať z granátových jabĺk, ktoré dostal od strýka. Bornemisza vyšiel nahnevaný zo svojej komôrky a svoju autoritu sa snažil preukázať tým, že rozlomil jedno jablko a spolu so šupkou ho natlačil lyžicou do Pavlových úst. Pritom mu jeden zub vylomil a keďže aj vedľajší sa hýbal, chytil kladivo a vytĺkol mu ho. Nahnevaný Mikuláš okamžite nariadil kapitánovi Žigmundovi

dizertačnej práce.

⁴⁸ DRASKOVICH, János. *Horologii principum, azaz az fejedelmek órájának második könyve*. Graz, 1610, s. 147-148.

⁴⁹ MOL, P 108, R 60, mikrofilm č. 16152, No. 98. pag. 1-4.

⁵⁰ IPOLYI, Arnold. *Bedegi Nyáry Krisztina 1604-1641*. Budapest, 1887, s. 115-117.

⁵¹ MOL, P 123, I. Személyi iratok, a), mikrofilm č. 4683, list Jána Thordaya Mikulášovi Esterházyemu, 29. marec 1644, Eisenstadt.

Eörsimu, aby precep tora vyhodil z dvora.⁵² Telesné tresty detí v žiadnom prípade neboli na palatínovom dvore akceptované. Ďalší precepto r je známy až z čias jeho štúdií v Trnave. Pavol ešte spomína vo svojom denníku aj na istého Ocska, ktorý ho často trestal bitkou.⁵³

Na Esterházyho dvore pôsobili vo funkcii vychovávateľov detí aj viacerí duchovní. Spomedzi nich môžeme uviesť najmä osobu Štefana Kerestesa a Štefana Kolozsváryho.⁵⁴ Kerestes sa, okrem budovania vlastnej cirkevnej dráhy, zdržiaval takmer nepretržite na dvore Mikuláša Esterházyho.⁵⁵ Bol vychovávateľom Štefana a jeho spovedníkom. Okrem Štefana vyučoval filozofiu aj iným šľachtickým deťom na Mikulášovom dvore.⁵⁶ Pri slávnostných príležitostiach vystupoval ako rečník a básnik, vytvoril mnohé básnické skladby o svadbe palatínovho syna a rôznych iných slávnostiach v rodine palatína, či o kráľovskej korunovácii. Dostalo sa mu aj cti predniesť pohrebnú reč pri poslednej rozlúčke s palatínom.⁵⁷

Štefan Kolozsváry sa stal vychovávateľom a učiteľom druhého Mikulášovho syna Ladislava. Aj po smrti palatína zostal v službách jeho synov, o čom svedčí jeho testament, ktorý bol spísaný vo Forchtensteine 28. novembra 1658, zároveň bol svedkom vykonania jeho poslednej vôle okrem iných aj Wolfgang Esterházy.⁵⁸

Dievčatá žili prakticky až do svadby pri matke. Boli vychovávané k zbožnosti, učili sa šiť, vyšívať, tkať, priať, viesť domácnosť a v niektorých prípadoch aj písať. S veľkou obľubou sa starali o záhrady a dokonca niektoré sa naučili už v detstve variť, či piecť.⁵⁹ Na dievčenskej výchove sa podieľala tzv. starena (*öreg h Aßony*), ktorá tvorila súčasť ženského dvora.⁶⁰ Najšť dobrú starenu na dvor bývalo často ťažké, na čo starostlivo upozornil Wolfgang svojho synovca Ladislava, „...*dobrá starenu si treba zaviazať darmi, keď sa vám páči.*“⁶¹ Pred jej

⁵² MOL, P 125, IV., mikrofilm č. 4752, Pál nádor naplója, pag. 6-7 a ESTERHÁZY, ref. 31, s. 306.

⁵³ MOL, P 125, IV., mikrofilm č. 4752, Pál nádor naplója, pag. 54 a ESTERHÁZY, ref. 31, s. 314.

⁵⁴ STOEGER, Joannis Nep. *Scriptores provinciae Austriacae Societatis Jesu ab eius Origine ad nostra usque Tempore*. Viennae-Ratisbonae, 1856, s. 180; ANDRITSCH, Johann. *Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586-1782)*. Graz: Verlag der Historischen Landeskommission, 1965, s. 61; LUKÁCS, Ladislaus (Coll. Et ad.). *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S. I. II (1601-1640)*. Romae: Institutum Historicum S. I., 1982, s. 638. Pri Kerestesovi sa rozchádzajú názory historikov o dátume jeho narodenia. J. P. Stoeger a J. Andritsch uvádzajú deň 27. september 1601 a L. Lukács zase 26. december 1600.

⁵⁵ Kerestes sa zúčastnil palatínskej misie v rokoch 1633-34 a 1639 až 1641. V roku 1636 sa stal doktorom filozofie v Trnave, bol profesorom a rektorom v Trnave (1649), potom kolégia v Košiciach. Po Dobronokim pokračoval v jeho diáriu. Zomrel v Trnave 19. apríla 1666 vo veku 65 rokov. LUKÁCS, ref. 54, s. 638 a STOEGER, ref. 54, s. 180.

⁵⁶ STOEGER, ref. 54, s. 180. „...*ad filium eius Stephanum aliosque nobilissimos juvenes in aula eius in Philosophia intituendos.*“

⁵⁷ Okrem Kerestesa nachádzame ešte pravidelnejšie na rodinných oslavách palatína Šimona Széla a Budaiho, ktorí zabávali prítomných veršami a rečami.

⁵⁸ MOL, P 108, R 50, mikrofilm č. 14536, Fasc. B, No. 9.

⁵⁹ SCHUSTLER, ref. 13, s. 64-65.

⁶⁰ Po drobnejšie k nej pozri NAGY, Anita. *Az arisztokrata női udvartartás irán yítója: a vénasszony*. In FÁBRI, Anna - VÁRKONYI, Gábor (Szerk.) *A nők világa: Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest: Argumentum, 2007, s. 11-18.

⁶¹ MOL, P 124, a) mikrofilm č. 4674, list Wolfganga Esterházyho Ladislavovi Esterházyemu, 15. júna 1652

prijatím ju vždy najprv dobre otestovali a až potom si ju ponechali v službe. Matky neradi nechávali starostlivosť o deti služobníctvu, ale iba starene.⁶²

Ideál a disciplinizácia

Inštrukcie Mikuláša Esterházyho synovi Štefanovi boli postavené do troch základných rovín: duchovnej, morálnej a vzdelanostnej. Pretože vznikali postupne, ich obsah sa prispôboval veku a schopnostiam prvorodeného syna. Syn popredného aristokrata krajiny mal ovládať základné postuláty, ktoré predstavovali ideál dvorského správania nielen na uhorských, ale aj zahraničných dvoroch. Prvé usmernenia zo strany otca venujúce sa duchovnému a mravnému životu Štefana sa spomínajú v testamentoch z roku 1623 a 1624, keď mal Štefan sedem resp. osem rokov. V nich sa hlavne zdôrazňovalo, aby viedol dôstojný život, vyvaroval sa hriechom, zlej spoločnosti a kartovým hrám.⁶³

Okrem testam entov sa oveľa častejšie vyskytujú vzorce správania v inštrukciách. Prvá konkrétna inštrukcia pre Štefana bola spísaná, keď mal 16 rokov. Po obsahovej stránke sa delila na dve časti, v prvej otec usmerňoval syna vlastnými napomenutiami a druhá časť sa skladala z mravných ponaučení vybratých zo Svätého písma. Štefan mal mať predovšetkým na zreteli Božiu bázeň a lásku a vyhýbať sa bezbožnostiam. Zotrvanie v katolíckej viere, ako aj vedenie zbožného života (dodržiavanie pôstu, pravidelných omolitieb, návštev a omší a dobročinnosť), malo vychádzať z lásky voči Bohu, nie zo zvyku alebo kvôli odmene.⁶⁴ Jeho spovedníkom bol jeden z pátrov a bez jeho vedomia sa nesmel spovedať u iného. Vážiť si mal nielen rodičov, ale aj staršie osoby, pánovníka, magistráty, kňazov a prirodzene svojich súrodencov.⁶⁵

Morálna, ale predovšetkým duchovná bezúhonnosť bola nevyhnutnou podmienkou života na dvore. Netýkalo sa to však iba dvoranov, ale aj vlastnej rodiny, predovšetkým detí. Z morálnych vlastností mala byť dodržiavaná mravnosť, miernosť, pokora a poslušnosť, zo všetkých na prvom mieste ale mala byť predovšetkým skromnosť. Štefan sa nemal chváliť otcovým menom ani majetkom, ale mal sa správať tak, ako keby bol synom najnižšieho šľachtica, nemal pohrdáť ľuďmi, ale naopak vážiť si všetky stavy.⁶⁶ „*Neznášaj zlú*

Galanta, list č. 185.

⁶² PÉTER, ref. 17, s. 31.

⁶³ MOL, P 108, R 4, mikrofilm č. 13988, Fasc. E, No.33, testament M. Esterházyho, 11. jún 1623, Eisenstadt, pag. 16 a MOL, P 108, R 4, mikrofilm č. 13988, Fasc. E, No.34, testament M. Esterházyho, 22. september 1624, Eisenstadt, pag. 4.

⁶⁴ MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 1, Instrukcio Comitum Nicolai Esterházy 18. október 1634, Eisenstadt, pag. 2; MOL, P 1290, 13. cs., 41, Esterházy Miklós nádor, inštrukcia pre Štefana 6. júl 1632, Lackenbach, pag. 1; MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 5, inštrukcia pre Štefana Esterházyho, b. r., 2. bod, pag. 2.

⁶⁵ MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 1, Instrukcio Comitum Nicolai Esterházy..., 18. október 1634, Eisenstadt, pag. 3 a 8;

⁶⁵ MOL, P 1290, 13. cs., 41, Esterházy Miklós nádor, inštrukcia pre Štefana 6. júl 1632, Lackenbach, pag. 2.

⁶⁶ MOL, P 1290, 13. cs., 41., Esterházy Miklós nádor, inštrukcia pre Štefana 6. júl 1632, Lackenbach, pag. 3.

spoločnosť, lichôtky...,⁶⁷ opitnosť, klamstvo a obchádzaj perverzné a ohováračské reči ako oheň, lebo sú koreňom takmer každého hriechu a vyplienia všetko dobré z mladosti.“⁶⁸ Ideál skromnosti nebol v aristokratickom prostredí novum, išlo dokonca o prejav akejsi modernity. Takéto zdôrazňovanie skromnosti bolo nielen formou reprezentácie, ale aj odrazom dosiahnutého postavenia a moci.⁶⁹ Pri Mikulášovi Esterházy môžeme akceptovať aj vplyv náboženského presvedčenia, najmä prostého katolicizmu bez barokovej pozlátky či povrchnej pretvácky. Ideál aristokratickej skromnosti mal byť akýmsi predobrazom, aby sa stal určitým vzorom nielen pre okolie, ale aj celú krajinu.

Príkazy v napomínaniach ako zákaz rúhania, nadávok, oplzlostí, prejedania sa, opíjania, alebo klebetenia, hrania kociek a iných hazardných hier, predstavovali určitý stereotyp a boli koncipované do takmer každého dvorského poriadku a inštrukcie. Išlo o všeobecné ustanovenia, ktoré aj keď sa určite vyskytovali na dvoroch, nemuseli byť automaticky odrazom pomerov v nich. Za oveľa reálnejšie sa považujú konkrétnejšie stanovené príkazy, ktoré navodzujú zdanie, že sa podľa nich postupovalo, alebo odrážajú to, čo sa na dvoroch skutočne dialo.⁷⁰ K takým konkrétnym nariadeniam patrí aj presne stanovený Štefanov denný harmonogram. Ráno mal vstať o 6. hodine, niekedy aj skôr a potom odísť *in privato*. Potom, keďže na hrade bývali dve omše, mal sa zúčastniť už prvej. Následne mal ísť za otcom, ktorý mu určil literatúru na čítanie. V čase čítania, ale aj inokedy, nesmeli byť v jeho prítomnosti služobníci, hlavne učni, aby ho nevyrušovali.⁷¹ Aj preto mu zakázal hranie kociek a kariet.⁷²

Striedmosť mal dodržiavať aj v jedle a pití, aby nemal kvôli prejedaniu zdravotné ťažkosti.⁷³ Počas obedu a večere sedel pri stole otca, kde mal jesť potichu, s mierou, to sa týkalo aj pitia alkoholických nápojov, zároveň sa nemal pri stolovaní mračiť.⁷⁴ V čase návštev sa deti spolu s pátrami vzdialili od hlavného stola k druhému a tak uvoľnili miesto pre hostí. V čase Mikulášovej neprítomnosti sedeli pri prvom (hlavnom) stole synovia s familiárnymi a iba keď ich zavolala k svojmu stolu Kristína, mohli si prisadnúť k matke.⁷⁵

⁶⁷ Hlavne zo strany učňov a iných, ktorí sa okolo neho nachádzali. MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 5, inštrukcia pre Štefana Esterházyho, b. r., 19. bod, pag. 6.

⁶⁸ MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 1, Instrukcio Comitit Nicolai Esterházy..., 18. október 1634, Eisenstadt, pag. 4.

⁶⁹ PARAVICINI, ref. 4, s. 15.

⁷⁰ WILLOWEIT, ref. 6, s. 169-170.

⁷¹ MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 1, Instrukcio Comitit Nicolai Esterházy..., 18. október 1634, Eisenstadt, pag. 8.

⁷² MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 1, Instrukcio Comitit Nicolai Esterházy..., 18. október 1634, Eisenstadt, pag. 5-6.

⁷³ MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 1, Instrukcio Comitit Nicolai Esterházy..., 18. október 1634, Eisenstadt, pag. 7; MOL, P 1290, 13. cs., 41., Esterházy Miklós nádor, inštrukcia pre Štefana 6. júl 1632, Lackenbach, pag. 4.

⁷⁴ MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 5, inštrukcia pre Štefana Esterházyho, b. r., 8-9. bod, pag. 3; MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 1, Instrukcio Comitit Nicolai Esterházy..., 18. október 1634, Eisenstadt, pag. 8; RÖSENER, Werner. *Leben am Hof. Königs- und Fürstenhöfe im Mittelalter*. Ostfilder: Jan Thorbecke Verlag, 2008, s. 144. Už v 12. storočí sa objavujú prvé pravidlá pre správanie sa pri stole, autorom väčšiny z nich boli najmä dvorskí duchovní. V 12. storočí vystupuje do popredia Petrus Alfonzi, dvorský lekár Alfonza I. Aragónskeho, so spisom *Disciplina clericalis*, Hostiteľ mal mať vždy usmiatu tvár, inak ako píše, by bolo chutné jedlo na nič.

⁷⁵ MOL, P 108, R 60, mikrofilm č. 16152, No. 5, 14. a 15. bod, pag. 5.

Pri stolovaní sa kládol dôraz na elementárnu hygienu, ruky sa mali oplachovať pred jedlom a aj po jedle, dbalo sa aj na čistotu stolovacieho riadu.⁷⁶ Osobitné inštrukcie sa týkali výberu potravín, deti mali jesť zdravo a ani dospelí nemali veľmi často konzumovať príliš mastné jedlá, ktoré boli typické pre toto obdobie. V ich jedálničku sa pravidelne objavovalo ovocie a zelenina, konkrétne višne, hrušky, maliny, egreš, citrón, pomaranč, zo zeleniny najmä cibuľa, repa, reďkvička, kapusta, hrášok a špenát.

Zachovali sa zoznamy potravín určených na prípravu jedál pre trinásťročného Štefana z roku 1629. Z mäsitých jedál bolo úplne vynechané bravčové mäso a podávalo sa mu každodenne výlučne teľacie, ďalej hydina, raky, ryby, občas klobása a hríby. Zelenina a ovocie sa konzumovalo v hojnom počte, v letnom období sa striedalo sezónne ovocie (višne, slivky, egreše, dule) s citrónmi v zime. Stálícami jedálnička boli jablká a hrušky.⁷⁷ Dieťa malo jesť „dobré“ jedlá (myslené nie skazené, alebo ťažké) a nemalo ich konzumovať vo veľkých množstvách, aby nenastali žalúdočné ťažkosti.⁷⁸ Preceptori osobitne dozerali na deti, aby sa neprejedali a nemaškrtili.⁷⁹

Palatín sa v inštrukcii vyjadril aj k voľnému času syna. V čase voľna, ak keby sa zabával tri či štyri hodiny, ostatný čas mal tráviť konverzáciou (čiže rozhovorom a rozvíjaním kontaktov), alebo čítať príbehy, či písať krátke epištoly.⁸⁰ Mal sa vyvarovať bitkám s učňami, prípadné konflikty mal nahlásiť preceptorovi.⁸¹ Na koni mohol vyjsť von dva až trikrát týždenne, a to buď na prechádzku alebo zo zábavy.⁸²

Štefan mal aj svoju komunikáciu prispôbovať veku, aby nezostal pri detskom správaní.⁸³ Aj preto mu Mikuláš zakazoval konverzovať s menšími deťmi, mal sa rozprávať predovšetkým s dospelými a staršími. Aj v prípade vážených návštev sa s nimi nemal baviť o detských veciach, ale seberovne.⁸⁴

Odzrazom ideálu šťastného života a kariéry mladého aristokrata mali byť posledné ponaučenia Mikuláša Esterházyho pre Štefana z roku 1639. Jednalo sa o obdobie, kedy Štefan ukončil

⁷⁶ Dvorský poriadok Mikuláša Esterházyho, povinnosti vt edajších učňov, 7. bod: KOLTAI, András (Szerk.). *Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617-1708*. Budapest: Osiris Kiadó, 2001, s. 88.

⁷⁷ MOL, P 123, III., účet z 11. júna 1629, pag. 2-24 a účet z 3. októbra 1629, pag. 1-8.

⁷⁸ MERÉNYI, ref. 9, s. 494, list Mikuláša Esterházyho Kristíne Nyáryovej, 29. november 1629, Eisenstadt.

⁷⁹ MOL, P 108, R 60, mikrofilm č. 16152, 25. október 1627, Eisenstadt, 4. bod.

⁸⁰ MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 5, inštrukcia pre Štefana Esterházyho, b. r., 17. bod, pag. 5. LEIBETSEDER, ref. 3, s. 39-40.

⁸¹ MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 5, inštrukcia pre Štefana Esterházyho, b. r., 20. bod, pag. 6.

⁸² MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 1, Instrukcio Comitit Nicolai Esterházy..., 18. október 1634, Eisenstadt, pag. 9.

⁸³ MOL, P 1290, 13. cs., 41., Esterházy Miklós nádor, inštrukcia pre Štefana 6. júl 1632, Lackenbach, pag. 4.

⁸⁴ MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 5, inštrukcia pre Štefana Esterházyho, b. r., 5-6. bod, pag. 2-3.; MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 1, Instrukcio Comitit Nicolai Esterházy..., 18. október 1634, Eisenstadt, pag. 7.

štúdiá a oženil sa (1638). Mikuláš si predstavoval jeho pôsobenie vo svojej tesnej blízkosti, kde mal mať možnosť najlepšie načerpať skúsenosti potrebné pre ďalšiu kariéru. Okrem toho myslel aj na vlastné odbremenenie od povinností a práce.⁸⁵

Znovu upozorňoval na potrebu dodržiavania mravných a náboženských zásad, avšak oproti predchádzajúcim nariadeniam sa objavili dve nové oblasti: manželstvo a po štúdiách začínajúca kariéra. Keďže, ako písal, sa už oženil, chcel ho v prvom rade upozorniť na „pokušenia“, ktoré prináležia tomuto stavu. Veď manželstvo predstavovalo nerozdeliteľné puto a bolo potrebné sa vynasnažiť, aby fungovalo dobre. Ako recept na dobré manželstvo odporúčal synovi dodržiavať nasledovné vlastnosti a činnosti: modlitbu, múdrosť, ľudskosť, krotkosť, toleranciu, zatajovanie a pretváрку, striednu lásku, primeranú čestnosť, náležitú pravdu, aby si navzájom niesli ťarchy v živote. Zároveň upozorňoval, že nie je dobré byť v manželstve „*ani služobníkom, ale ani neobmedzeným vladárom*“. Neodporúčal dať úplne najavo svoje city, lebo je to škodlivé a zúžovať sa manželke je tiež nebezpečné, preto aj keď z povinnosti alebo z lásky, je mimoriadne dôležité precvičovať telesnú ale aj svetskú lásku, lebo inak spôsobí obidvom stranám „*nudu a nuda zase pohrdanie a pohrdanie zatratenie*“. Aj keď nie je možné zabrániť, aby v svetskej láske väčšia časť srdca patrila žene, tú zvyšnú časť „*treba zamknúť do svojho tela a nechať ju pre Boha*“.⁸⁶

Keďže bolo palatínovo manželstvo s Kristínou Nyáryovou veľmi harmonické, zrejme tento jeho „recept“ na dobré manželstvo naozaj fungoval. Možno sa bratom inšpiroval aj Pavol Esterházy, ktorý mal podobne šťastné manželstvo s Evou Viczayovou. Svedčia o tom aj jeho slová v testamente, ktoré venoval manželke ... „*prosím svoju manželku, keď som jej niekedy ublížil, nech mi to zo srdca odpustí, snažil som sa ju ľúbiť, vážiť si ju, ako sa to na zbožného manžela a človeka patrí...*“.⁸⁷

V kariérom postupe Mikuláš ponúkol synovi službu na svojom dvore, kde je ako sám píše, dost príležitostí na učenie sa a nadobúdanie nových skúseností potrebných v ďalšom živote. Okrem toho myslel aj na vlastné odbremenenie pri práci, lebo ako spomína, mal veľa starostí a strastí. Sám preto chcel, aby po svadbe zostali novomanželia žiť v jeho blízkosti.⁸⁸

Palatín vo svojich ponaučeníach a inštrukciách obsiahol všetky stránky života aristokrata, osobitne ich koncipoval pre syna v jednotlivých životných etapách: v detskom veku, dospievaní a v dospelosti po svadbe. Vždy sa prispôbovali jeho duchovným, mravným a vzdelanostným potrebám. Štefan mal dostať to najlepšie vzdelanie a svojim správaním mal naplniť ideál syna najvyššieho krajinského hodnostára. Aj keď veľká časť ustanovení

⁸⁵ MOL, P 108, R 60, Fasc. A, No. 4, 1639, Instrukcio Comiti Stephano Esterházy data, pag. 9.

⁸⁶ MOL, P 108, Repositorium, R 60, mikrofilm č. 16152, 370 cs., Fasc. A, 1639 inštrukcia, pag. 5.

⁸⁷ MOL, P 1290, 13. cs., testament Pavla Esterházyho, 4. októbra 1634, Novohrad, fol. 42.

⁸⁸ MOL, P 108, R 60, mikrofilm č. 16152, 370 cs., Fasc. A, inštrukcia z r. 1639 inštrukcia, pag. 9.

v napomínaniach vychádzala z istých prototypov zaužívaných v poriadkoch už od 16. storočia, vniesol do nich aj vlastné predstavy napríklad vo forme stanovenia denného harmonogramu syna. Treba však podotknúť, že Mikulášove inštrukcie synovi mali jednoznačne len odporúčací charakter. Štefan mal svoj osud vo vlastných rukách, palatín ho podporoval ako svojho prvorodeného syna, ale bolo len na ňom, aký život bude viesť a akú kariéru dosiahne. Aj kvôli tomu sa v záveroch inštrukcií nenachádzajú „karhajúce“ formulky. Mikuláš iba spomenul, že keby syn konal inak, a keďže je to v inštrukcii spomenuté, v živote „skončí smútením a škodou“. ⁸⁹ V tomto zmysle mali mladší a ambicióznejší súrodenci šancu na lepšiu kariéru a vôbec nebolo pravidlom, aby ten najstarší potomok bez svojho pričinenia získal tie najvyššie posty. Aj keď Štefan pred časnou smrťou roku 1641 očakávania otca nenaplnil, práve jeho osoba nám umožnila spoznať predstavy Mikuláša Esterházyho o ideálnej výchove mladého aristokrata a nazrieť tak aj do tejto sféry každodenného života aristokracie v Uhorsku.

Cituj:

DUCHOŇOVÁ, Diana. „Napomínam ťa z otcovskej lásky...“ Koncept výchovy a vzdelávania na dvore palatína Mikuláša Esterházyho v prvej polovici 17. storočia. In *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 2. ISSN 1337-6861 http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2010/texty_2_2010/duchonova.pdf

Mgr. **Diana Duchoňová**, Ph.D. je mladou vedeckou pracovníčkou od delenia novoveku na Historickom ústave SAV v Bratislave. Zaoberá sa obdobia renesančného novoveku, venuje sa problematike šľachtických dvorov, najmä rodu Esterházy. Publikuje v domácich periodikách i v Maďarsku a Česku (Šľachta v slobodných kráľovských mestách v novoveku ako hospodárske jednotky. In *Documenta Pragensia* 28, Praha: Archiv hl. města Prahy, 2009, s.575 - 589; Príspevok k problematike šľachty vo vybraných slobodných kráľovských mestách Bratislavskej stolice v 17. a na začiatku 18. storočia. In *Historické rozhľady* III. 2006, Trnava 2005, s. 283-311).

Kontakt: diduchonova@gmail.com

⁸⁹ MOL, P 1290, 13. cs., 41., Esterházy Miklós nádor, inštrukcia pre Štefana 6. júl 1632, Lackenbach, pag. 5.